

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

A1 TÜRK DİLİ VE YAZINI DERSİ

UZUN TEZİ

“BİR KÜÇÜK BOHÇA”

Rehber Öğretmen: Emine GÜLTEKİN

Öğrencinin Adı: Alp Argun

IB Diploma No: 001129-0073

Sözcük Sayısı: 3882

Araştırma sorusu: Necati Cumalı'nın “Zeliş” adlı yapıtındaki odak figürün, yapıttan yansıyan toplumdaki yerleşik değerlerden etkilenmesinde ve bunlarla mücadelesinde aşkın etkisi nasıl işlenmiştir?

ÖZ:

Uluslararası Bakalorya bitirme tezi olarak A1 Türk Dili ve Yazını dersi kapsamında hazırlanan bu inceleme, Necati Cumalı'nın *Zeliş* adlı eserinde, odak figür olarak konumlanan Zeliş'i konu edinmiştir. Zeliş figürünün, bir yandan toplumdaki yerleşik değerlerle etkileşimi ve mücadelesi ele alınmış; öte yandan da yardımcı unsur olarak konumlanan aşkın, toplumun bakış açısına göre nasıl yorumlandığı araştırma konusunun merkezi olarak incelenmiştir. Kadının toplumdaki yerine ağırlıklı olarak yer veren bu çalışma, Cumhuriyet dönemi sonrasında yapılan kadına ilişkin inkılâpların, köy ve kasabadaki yansımalarını belirlemek açısından önemli görülmüştür. Bu çalışma, "Kadının Toplumdaki Yeri", "Zeliş ve Cemal'in Aşk" ve "Zeliş'in Aşk İçin Verdiği Mücadele" olmak üzere üç ayrı bölüm üzerinden oluşturulmuştur. Bu ayrımın sebebi ise, toplumsal değişimlerin hangi koşullardan etkilendiğini göstermek, bu koşulların kadın ve erkek cinsiyetleri üzerindeki etkisini belirlemek, çağdaşlaşma için yapılan inkılâplara gösterilen direncin; hangi konularda, hangi bölgelerde ve hangi nedenlere bağlı olduğunu belirlemektir. Varılan sonuç ise, küçük bölge insanların değişime karşı dirençlerinin oldukça yüksek olduğu, ekonomik yapının ve üretim biçimlerinin, insanın hayatı anlama ve yaşama tarzlarında belirleyici etkisi olduğu yönündedir. Kültürel miras ve değerler açısından ayırt edici güzelliklere sahip olan yerleşim yerlerinin, zaman içerisinde bu özelliklerini koruyamadığı, o bölgeye gelen insanların gelenek ve değerlerini de taşıdığı, böylelikle her değişimin gelişme içermediği de varılan sonuçlar arasında yerini almıştır.

İÇİNDEKİLER:

1. GİRİŞ.....	4
2. KADININ TOPLUMDAKİ YERİ.....	6
3. ZELİŞ VE CEMAL'İN AŞKI.....	9
4. ZELİŞ'İN AŞKI YOLUNDA VERDİĞİ MÜCADELE.....	12
5. SONUÇ.....	15
6. KAYNAKÇA.....	16

Araştırma sorusu: Necati Cumalı'nın "Zeliş" adlı yapıtındaki odak figürün, yapıttan yansıyan toplumdaki yerleşik değerlerden etkilenmesinde ve bunlarla mücadelesinde aşkın etkisi nasıl işlenmiştir?

BİR KÜÇÜK BOHÇA

GİRİŞ:

İncelenecek olan eser, Necati Cumalı'nın *Zeliş* adlı romanıdır. Cumalı, bu eseri 1950'li yıllarda kaleme almış olup dönemin köy ve kasaba hayatının yapısını, sosyolojik bir bakış açısıyla analize tâbi tutmuştur. Merkezinde kadın probleminin yer aldığı bu eserde, öncelikli olarak, kadının toplumdaki yerleşik değerlerle olan etkileşimi ve mücadelesi ana konu olarak öne çıkmaktadır. En basit tanımı ile toplum, bireylerden oluşan topluluktur denebilir. Bu tanım biraz daha açılırsa; bireylerden oluşan bu topluluğun geçmişten getirdiği gelenekleri, değişen koşullara bağlı olarak oluşturduğu değerleri, bu gelenek ve değerlerin kadın ya da erkek bireyler üzerinde belirleyici olan etkileri olduğu söylenebilir. Ülkemize baktığımızda, yaklaşık seksen yıldır varlığını devam ettiren Cumhuriyet ve Cumhuriyet'in ilanı gibi Mustafa Kemal Atatürk'ün yapmış olduğu pek çok devrim, imparatorluk sürecinde çağa ayak uyduramayan toplumsal yapıların değişimi için yapılmıştır. Bu devrimlerden, konumuzu ilgilendireni ise 1926 ve 1934 yıllarını kapsayan, Türk kadınının medeni ve siyasi haklara kavuşmasıdır. Yaklaşık sekiz yıla yayılan bu süreç, Türkiye'nin her bölgesine aynı şekilde yansımamış, değişimin zihinlerde oturması ise belli bir süreç gerektirmiştir. *Zeliş* adlı roman, kadınlara verilmiş olan özgürlüklerin, 1950'lerde bir kasabadaki yansımasını ve sürecin analizini içermesi bakımından önemlidir. Türkiye'nin gelişimi ve değişim sürecini, gerçekçi gözlemlerle kaleme alınan eserlerden takip etmek, geçmişi anlamak ve günümüzü yorumlamak açısından da önemlidir. Bu bağlamda, *Zeliş* adlı eserde odak figür olarak konumlanan *Zeliş*'in, bir yandan toplumdaki yerleşik değerlerle etkileşimi ve mücadelesi, öte yandan da yardımcı unsur olarak konumlanan aşkın, toplumun bakış açısına göre nasıl yorumlandığını incelemek, araştırma konusunun merkezi olacaktır. Yapılacak olan incelemede, anlatım tekniklerine de yer verilecek olup yazarın yapıtını hangi tekniklerle kurguladığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Eserin giriş kısmı, “Yedi Tepe Üstünde Küçük Bir Şehir” başlığı ile Urla’nın nasıl bir yer olduğunun tasvirine ayrılmıştır. Anlatıcıya göre, yaşanan coğrafya ve iklim özellikleri, o bölgenin insanların yaşam şekillerini ve hayata bakış açılarını belirleyen önemli bir faktördür. Urla’da dağların, bölge halkının yaşadıkları yerin çok uzaklarından geçmesi nedeniyle, anlatıcı, Urla insanlarını:

“Gözlerinin görebildiği kadar bakışlarının önü açık halk, o dört yanı dağlarla çevrili kentlerde duyulan boğucu kasvet duygusunun yabancısıdır. [...] Urla gibi, dört yanı açık şehirlerin halkı [...] kuş gibi, bulut gibi hercai huylu, özgür olur, yüreklerinde en küçük bir baskıya yer vermezler.” (Cumalı, 2012: 6 - 7)

biçiminde tasvir eder. Çok eski uygarlıklara da ev sahipliği yapmış olan bölge, zengin bir tarihe sahip olmanın yanı sıra, derin bir görgü ve kültür mirasını da taşımaktadır. Belki de bu görgü ve kültürden dolayıdır ki Urla, farklı ırk ve dine mensup insanların, hoşgörü ve saygı sınırlarında yaşadığı bir yer de olmuştur. Eskiden, *“her yanını bağlar, bağların bitiminde yükselen tepeleri zeytinlikler kapladığı için, dağlarından yağ, ovalarından bal akar”* (Cumalı, 2012: 8) diye anlatılan Urla, son derece zengin, bayındır bir kent olup herkes huzur ve refah içerisinde yaşar, *“Batı’daki her yeniliği, her yerden daha önce Urla’nın yurda soktuğu da olurmuş”* (Cumalı, 2012: 8). Anlatıcı bu güzel anlatımı, Kurtuluş Savaşının başlaması ile tersine çevirir. Kurtuluş Savaşı sonrası mübadele yılları, 1931 buhranı ve sonrasında patlak veren İkinci Dünya Savaşı, bölge halkının kültürünün, hayat anlayışının ve hatta üretim biçimleri gibi pek çok unsurun değiştiğine dair tespitler, geçmişi aratan bir anlatımla verilir. Kurtuluş Savaşı öncesinde; zengin, refah, kültürel ve sanatsal olarak kendini gerçekleştirebilmiş Urla insanı, artık yoksul ve tüm hayat amacı geçim derdi olan bir yaşam tarzına bürünmüştür. Anlatıcının bu ifade biçimlerinde, yazarın, anlatım tekniklerinden “kutipluluk tekniği” ve “geriye dönüş tekniği” ne yer verdiğini söylemek uygun olacaktır. “Yedi Tepe Üstünde Küçük Bir Şehir” başlıklı bölümü, ayrıntılı bir biçimde incelemek, ileride tartışılacak üç ana sorunsal anlamlandırmak açısından önem taşır. Bölge insanın olaylara bakışı, verdiği tepkiler ya da kabullenişler, Zeliş figürü merkezinde meydana gelen olayları yorumlamamızda bize yardımcı olacaktır. Bu üç sorunsal; “Kadının Toplumdaki Yeri”, “Zeliş ve Cemal’in Aşkı” ve son olarak “Zeliş’in Aşkı Yolunda Verdiği Mücadele” olarak başlıklandırılacaktır.

Roman, Kavalalı bir aile olan Recep Efendi’nin kızlarından biri olan Zeliş ve Kadiovacıklı Ali Onbaşı’nın oğlu Cemal arasındaki aşkı konu alır. Bu aşkın önündeki

engellerden biri ise Bekir'dir. Bekir de Zeliş'e taliptir, fakat bu niyet, Cemal ve Zeliş arasında başlayan duygusal ilişkiden farklı olarak, maddi bir ilişkiyi temel alır. Bu üç figürü, sözü edilen başlıklarla incelemek yerinde olacaktır.

KADININ TOPLUMDAKİ YERİ:

Urla'nın değişen yeni yüzünde hayat, geçim sıkıntısı ile devam etmektedir. Geçim sıkıntısının az da olsa giderilebilmesi için tarlalarda çalışmak gerektiği şöyle anlatılır:

“Bütün yaşadıklarından hatırladıkları, bütün bildikleri, bütün tarlaları, çardaklar, fidanlıklar; suladıkları, kökledikleri, diktikleri, arıklar; yeşeren, boy atan, kuruyan, sararan, tütünler, tütünlerdi... Kış demek, fidan yetiştirmektir, Bahar demek, tarlaları hazırlamak, yaz demek tütün çapalamak, toplamak. Sonbaharda, yakında açılacak tütün piyasasının haberiyle ümitlenir, tasalanır, yüzleri bir gün gülerse beş gün kederli kalırdı.” (Cumalı, 2012: 33)

Kadınlar ve çocuklar, herkes tarladadır. Herkesin bir görevi vardır. Yeni yeni oturan çocuklar bile, kundaktaki bebekleri kucaklarında tutmakla bir iş yaparak tarlada çalışanlara yardımcı olmaktadır. Kadın, her şeyden önce iş gücü olarak görülür. Tarlada ve evde, üzerine bir çalışma yükü verilen kadın, kendi yaşamına dair karar verme özgürlüğünden mahrum bırakılmıştır. Kadınlara ya da evlenme çağına gelmiş genç kızlara söz hakkının tanınmadığı, az sonra yer verilecek diyalogda da görülmektedir. Anlatım tekniği olarak da kullanılmış olan “diyalog”; Zeliş'in babası ile Zeliş'e talip olan hali vakti yerinde Bekir arasında geçer. Bekir, her fırsatta Recep'e, ev için erzak, şeker, kahve, tütün taşıyıp bir de cep harçlığı veren kişi olarak kurgulanmıştır. Zeliş'i Bekir'e vereceğine söz veren Recep'e, Bekir sorar:

--- *Senin kız benden niye kaçır öyleyse?*

--- *Utanır belki?*

--- *Nasıl utanır?*

--- *Belki de naza çeker... O da olur ...*

--- *Naza mı çeker?*

--- *Naza çeker elbet! Kız kısmı kendini naza çekmeden olmaz! Alınca kırarsın burnunu! ...*

--- *Ya varmazsa?*

--- *Varmazsa çeker kolundan alırsın...*

--- *Sen zorlar mısın?*

--- *Neciyim ben, bostan korkuluğu mu? (Cumalı, 2012: 29-30)*

Alıntılanan bu karşılıklı konuşmada, evlilik gibi çok önemli bir meselede kararın ne evlenecek olan genç kıza sorulduğu ne de o genç kıızı yetiştiren anneye danışıldığı görülmektedir. Bekir, madden karşılığını kat kat vermekte olduğu Recep'le anlaşmasını yapmış; Zeliş'in ne düşündüğüne, onu gönlünün isteyip istemediğine hiçbir önem vermemiştir. Bu durumun temel nedenlerinden biri, kasabada yaşanan kültürel değişimdir. Savaş sonrası yıllarda, kasabaya yalnızca çeşitli insan toplulukları göç etmemiş, insanlarla beraber onların gelenekleri ve kültürel değerleri de taşınmıştır. Bu kültürel değerlerin içinde ise kadının kendi hayatını istediği gibi yaşayabilecek kararları alma hakkı söz konusu değildir. Kadın ve özellikle kız çocuklar, bütün ekonomisinin baskın olduğu bu yaşamda; tarlada işgücü, evde ise işleri yapan hizmetçi olmaktan öteye geçemezler. Bu noktada, Zeliş hem Recep için hem de Bekir için önem arz etmektedir. Babası için Zeliş, tarlada çalışırken o kadar ustalaşmıştır ki “*hemen hemen iki yıldır tarlanın bütün işini üstüne almış*” (Cumalı, 2012: 34) ve Recep'in kimseden yardım istemesine gerek kalmamıştır. Bu da, maddi kazanç demektir. Bir erkek kadar maharetli olan kıızı, Recep'in gözünde erkek evlat yeri kazmıştır. Öte yandan sırayla sevdiklerine kaçan ablalarından, büyüğünün bir küçüğü olan Ayşe'yi istemeye geldiklerinde, Recep'in kızını vermeye gönülsüz olmasının altında yatan neden de “*tarlada, hiç değilse Ayşe'nin gördüğü işin yarısını görmek, hesapta gene ona düş[e]cek*” (Cumalı, 2012: 34) olmasıdır. Parayla başka bir kişi tutamayacak olan Recep, bu işi kendisi yapmaya yanaşmamaktadır. Bunu anlayan aile ise, her yıl sıkışık zamanda yardımcı olmak kaydı ile Recep'i, Ayşe'yi vermesi için ikna etmiştir. Zeliş'in evlenme çağına gelmesi, Recep için iş gücü kaybı anlamına gelmektedir çünkü Ayşe'nin gelin gittiği aile sözünü tutmamıştır. Bu nedenle “*on iki dönümlük tarlanın hakkından gelecek olan*” (Cumalı, 2012: 34) kızını ya da iş gücünü, gözünden uzak olmayan bir yere, gerekirse ihtiyaçlıklarını yanında geçirebileceği gibi birisine verme hayali kurar. Buraya kadar bahsettiğimiz ifadelerde göze çarpan başka bir nokta da, anlatım tekniklerinden “leitmotif tekniği”nin kullanılmasıdır. Sürekli tekrar eden

“on/ yirmi dönümlük tarlayı tek başına hak edecek kadar usta” olması ifadesi bize hem kadınların, hem de Zeliş’in insan olarak değerinden ziyade, iş gücü olarak bir değere karşılık geldiğini göstermektedir. Bekir için ise Zeliş demek, “*on dönümlük bir tarlanın tütününü kendi başına hak edecek kadar usta*” (Cumalı, 2012: 97) demek, yani evlenilecek kız demektir. Bu nedenle Zeliş’le evlenmek, birlikte yirmi dönüm tütün yetiştirme hayali kurmak anlamına gelmektedir. Hesapların bu kadar maddiyat üzerinden dönmesi, Bekir için, Zeliş’in kendine varmama ihtimalini yok saymasına neden olur. Öte yandan, Bekir için evlenmek, hanenin kalabalık olması ile eş değer olup bu da bir çiftçinin işlerinin ilerlemesi anlamına gelmektedir. Açığa vurulan niyeti şu cümlelerde görülmektedir: “*Tarlada yanında çalışacak, üstelik de her yıl bir çocuk doğuracak bir kadınla evlenirse, anasonla, buğdayla kalmaz, tütün eker, çocuklar masraf kapısı açıncaya kadar yirmi dönümlük bir tarla sahibi daha olurdu.*” (Cumalı, 2012: 96)

Özetlemek gerekirse, kadın; hem tarlada çalışacak olan iş gücü hem de bu iş gücüne yardımcı olacak diğer iş güçlerini doğuran mekanizma olarak anlamlandırılmaktadır.

Bu başlık altında yer verilmesi gereken bir diğer örnek, Ayşe’nin kalabalık bir aileye gelin gitmesi ve orada o ailenin tüm hizmetlerini yapmak zorunda oluşudur. Gelin, kaynana ve görümceleriyle beraber yaşayan Ayşe’nin şikâyeti şu alıntıda verilmiştir: “*Daha ne yapsınlar? Elimi neye sürsem karışır! Nereye otursam kaldırırlar! Ne tarafa yürüsem döndürürler! Sitemlerinden yüreğime kan oturdu! Ehh yetiversin gayri! Bir koca için bu kadarını çekemem!*” (Cumalı, 2012: 78)

Burada verilen mesaj, evlenen çiftlerin kendilerine ait bir ev ve düzenlerinin olmamasına yöneliktir. Çiftçiliğe dayalı aile yaşamında, tarla işlerinin çokluğu kalabalık bir nüfusu gerekli kılmaktadır. Bunun sonucu olarak da aile üyeleri hep birlikte yaşamaktadır. Ayşe gibi aileye dışarıdan katılanlar, çekirdek aileye eklenmekte, yapılacak işler ise iş bölümüne tabi tutulmaktadır. Fakat bu durum, özellikle yeni evlenmiş çiftler için sorun teşkil eder. Aileye yeni katılan genç kızlar, her işi yapmak zorunda olmakla birlikte, aynı zamanda her bir ferdin naz ve isteklerinin de kurbanı olurlar. Bu nedendir ki Ayşe’nin ağzından Zeliş’e verilen mesaj, “*sen sen ol, hanesi kalabalık erkeklerle evlenme*” (Cumalı, 2012: 81) olup bu yerleşik kültürün bir şekilde kırılması gerektiği yönünde bir alt mesaj daha içermektedir.

Bu bölümü özetlemek gerekirse, kültürel değişimle birlikte aktarılan yeni gelenekler, bölge insanının, geçim kaynaklarını değerlendirme biçimini, hayata ve insana bakışını şekillendirmiştir. Dört yanı açık şehrin halkı, yüreklerinde en küçük bir baskıya yer vermeyen

insanlar, özgürlüklerini maddi kazanca bağlayarak yaşamlarını bu doğrultuda biçimlendirmektedirler. Hayatlarında sıkı sıkıya bağlı oldukları tek şey toprak ve o yılki tütün mahsulüdür. Her şey bu mahsulün azlığına ve çokluğuna göre belirlenir; kız çocuklarının yaşları, yıllık mahsullerin senelere vurulmasından çıkarılırken, kadınlar bu topraklar nedeniyle anlamlı kılınır. Yani kadının toplumsal varlığı, yalnızca toprak üzerinden ve yalnızca toprak için belirlenmektedir. Kısaca kadın, toprak için tutsaklaştırılmış bir köledir. Kadın; tütündür, maddi kazançtır, el değiştiren iş gücüdür ve toprağa tutsaktır.

ZELİŞ VE CEMAL'İN AŞKI:

Zeliş ile Cemal, evin kaçan keçisinin takibinde tanışır. Ellerin birbirine değdiği o gün, her ikisi için de masum bir aşkın başlangıcı olur. Bir zamanlar Batı'daki yeniliklerin ilk uğrak yeri olan Urla, sahip olduğu kültürel miras ve derin görgüsünü, bölge halkının bilincinde artık koruyamayan bir kenttir. Genç kızlar evlere hapsedilmiş, farklı cinsten akranlarıyla iletişimlerini kesintiye uğramıştır. Birbirlerini arkadaş olarak dahi tanıma şansına sahip olamayan bölge halkının gençlerinden Zeliş ile Cemal, koşullar böyle iken bir araya gelme fırsatları kollarlar. Bu süre içerisinde ise kurulan düşler, türlü endişe ve sevinç motifleri ile işlenir. Bu kutupluluk, gençlerin kendi içlerinde hissettikleri duygunun, karşılıklı olup olmadığını öğrenememelerinden de kaynaklanmaktadır. Zeliş ve Cemal'in ikinci karşılaşmaları kuyu başında olmuş, içlerine düşen duygunun varlığını ise birbirlerine ancak mahcubiyetleri sayesinde anlatabilmişlerdir. Bu mahcubiyet, koşulların bir yansıması olarak okunabileceği gibi, aşklarının masumiyeti olarak da okunabilir. Zeliş'in, Cemal'i gördüğünde yaşadığı hisler anlatıcı tarafından, "*hemen yüreğinde mutluluklar uyandı. Gözü göğnü donandı. İçleri ışıl ışıl yanan gözbebeklerinden, yüzlerce, binlerce kuş, bir anda uçtular Cemal'in gözlerinin içine kondular.*" (Cumalı, 2012: 64) biçiminde aktarılmaktadır. Cemal ise Zeliş'i gördüğünde "*günlerdir uyuşuk uyuşuk, süklüm püklüm dolaşan, ikide bir dalıp giden*" (Cumalı, 2012: 64) ruh halinden, birdenbire çıkıp yüzünün gülerek hareketlendiği aktarılmıştır. Romanda adı geçen bir diğer figür de Yaşar'dır. Yaşar, Zeliş'i oldukça beğenen, fakat kendisinin bir şansı olmayacağını anlayan bir figür olarak verilmiştir. Yaşar'ın aşk anlayışı, Cemal ile Zeliş arasında geçen yakınlığı fark ettikten sonra kendi içinde yaptığı şu iç konuşmadan çıkarılabilir:

“ Madem Zeliş'ten kendisine hayır yoktu, Zeliş'in de gönlü istediğine varmasın istiyordu. Maksadı açıktı. Kızın gönlü Cemal'de görünüyordu. Şu halde, kızın

Cemal’le arasını bozmak, Bekir’in de elini çabuk tutması için gözünü açmak gerekirdi.” (Cumalı, 2012: 76).

Bu niyetin düşüncede kalmayıp eyleme geçirildiği de, kurgunun ilerleyen aşamalarında gözler önüne serilmiştir.

Filizlenen bu aşka yaklaşıma, Zeliş’in anne ve babası tarafından da farklı yorumlar getirilmiştir. Recep, Zeliş’in duygularına önem vermeyen bir baba olarak karakterize edilmiştir. Yaşar’ın, Zeliş ve Cemal arasındaki yakınlaşmayı Bekir’e açıp uyarması üzerine Bekir, Recep ile bir konuşma yapar. Bu konuşmanın nihai kararı Zeliş’in, Cemal’e verilmeyeceği ve tütün işi kolaylanır kolaylanmaz *“bir yolunu bul kaçır”* (Cumalı, 2012: 88) fikri olmuştur. Zeliş’in annesi ise, Zeliş ve Cemal arasındaki mektuplaşmayı fark eder etmez, durumu yaşanan karşılıklı duygular olarak görmekten ziyade, kızına büyü yapıldığını düşünür: *“Aklını çelmişler, şeytanlar zaptetmiş kızı! Belki de büyülemişlerdir kimbilir?”* (Cumalı, 2012: 120). Anneye göre bu durumun tek bir çaresi vardır; o da kızını okutmaktır. Birinci derece yakınlar ya da çevredeki insanların aşka dair algı ve tavırları böyle iken, Zeliş ve Cemal cephesinde aşk doludizgin ilerlemektedir. Birbirlerini görme şansları olmayan çift, Zeliş’in önerisi üzerine mektuplaşmaya başlarlar. Eserde yer verilmiş anlatım tekniklerinden bir diğeri olan *“mektup tekniği”*nin, *“edebi montaj tekniği”* ile birlikte verildiği görülmektedir. Edebi montajın, mektuplarda, mani ve halk türküleri ile kullanıldığı belirtilmelidir. Yer verilen bu tespitler, Zeliş ve Cemal’in ilk mektuplaşmalarında da görülmektedir. Cemal, yazdığı ilk mektuba *“Çok kıymetli bir huzura...”* hitabı ile başlar. Mektupta, birbirlerini seven insanların bir araya gelemeyişlerini zulüm olarak nitelendirerek, halini manilerle anlatmayı uygun görür: *“Ay doğar aşmak ister / Al yanak yaşmak ister / Şu benim garip gönlüm / Yâre kavuşmak ister* (Cumalı, 2012: 91). Manilerin altına da resim olarak *“okla yaralı bir kalp”* (Cumalı, 2012: 91) çizer. Bu görsel imge, Cemal’in içsel duyguları ve düşüncelerindeki karamsarlığın bir ifadesi olarak da okunabilir. Öte yandan birbirlerini seven çiftlerin bir aradığına, yöre halkı tarafından kıymet verilmediğinin sosyolojik bir okuması olarak da yorumlanabilmektedir. Zeliş’in yanıtı da *“Çok sevgili bir huzura”* başlığı ile yanıtlanır. Her iki mektubun başlangıcında kullanılan *“huzur”* kelimesi bir *“leitmotif”* olarak yorumlanabilir. Toplumsal yapıda bir araya gelmeleri mümkün olmayan sevgililer için *“huzur”* aynı zamanda bu yapının bir eleştirisi ve varlığına inat bir mücadelenin de somutlaşmış bir imgesi olarak okunabilir. Zeliş, mektubunda durumlarının ne olacağını merakına yer verirken bir yandan da kaleme aldığı manilerle hem durum tespiti yapar hem de kendisinin bu mücadelede Cemal ile sonuna dek gideceğinin sinyallerini verir: *“Elin elimde*

değil / Kılıç belimde değil / Yâre gitmek isterim / Hüküm elimde değil” (Cumalı, 2012: 92). Burada yer verilen manide “kılıç” ve “hüküm” ile toplumsal yapının merkezindeki ataerkil güçten yoksun olmanın ve çaresizliğin okuması yapılabilir. “*Kaşların mildir yârim / Gel beni güldür yârim / Ömrümüz ayrı ama / Gönlümüz birdir yârim*” (Cumalı, 2012: 92) manisinde ise koşullar, “ömürleri ayrı” tutan bir durum içerse de “gönlümüz birdir” ile bu koşulları, sevgilerindeki inançla değiştirebileceklerine dair bir mesaj verdiği söylenebilir. Bir başka manide ise, daha önce de ifade edildiği gibi, bu birlikteliğin her şeye rağmen kararlılıkla yürütüleceği ve her türlü mücadelenin çekinmeden verileceği sözü verilmiştir denebilir: “*Ak yârim çağla yârim / Hem gül hem ağla yârim / Sonunda kavuşmak var/ Bana bel bağla yârim*” (Cumalı, 2012: 92).

Mektubun sonunda çizilen çiçek resmi de Cemal’in umutsuzluğunun tersine bir umudu işaret etmektedir. Cemal ve Zeliş’in duyguları, biri karamsar diğeri umut dolu verilmiş olup burada –ki manilerde de yer verildiği gibi- kutupluluk tekniği, zıt duygular ve düşüncelerle işlenmiştir. Kullanılan “kutupluluk tekniği”, eserin kurgusunda yer alacak olan mücadelenin, ilk sinyalleri olarak değerlendirilebilir. Zeliş ve Cemal’in aşkları bu yönde ilerlerken, Bekir ne zaman Zeliş’i görse, olumlu hiçbir tepki alamamakta ve durumu anlamak için Recep’in yüzüne bakıp kalmaktadır. Bugüne bugün Bekir, çift sahibi, tarla sahibidir ve “*Ağa sayılırdı daha şimdiden*”(Cumalı, 2012: 94). Kahveleri, şekerleri, etleri Recep’e Zeliş için taşımakta ve yine Zeliş için Recep’e para vermektedir. Daha önce romanda birkaç kez geçmiş olan “kahve, şeker ve et” e, “leitmotif” olarak bakmak mümkündür. Zira bu üç madde ve para, Zeliş için değişim değeridir. Maddi değere karşılık, maddedir. Burada bir üçgen çizilirse; bir ayağında Recep, bir ayağında Cemal, bir ayağında da Bekir yer alır. Ortak unsur ise Zeliş’tir. Recep ve Bekir için Zeliş, maddi kazanç demek olup kendi aralarındaki alış veriş, yine madde üzerinden gerçekleşmektedir. Tarlayı ekip biçen değere karşılık; kahve, şeker, et ve para yer almaktadır. Bu denklem, aksi yönde, Cemal tarafından bozular. Cemal, Zeliş için Recep’e verecek hiçbir maddi değere sahip değildir. Cemal’in verebileceği tek şey karşılıksız sevgidir. Bu denklemde ise karşılıklılık ilişkisi, yalnızca Zeliş ve Cemal arasındadır, paylaşılan manevi değer ise sevgi ve aşktır. “Zeliş ve Cemal’in Aşkı” alt başlığında, yalnızca iki çift arasındaki aşkın niteliği ile sınırlı kalınmayıp bu iki çiftin yaşadığı duyguya, yakın çevrenin nasıl tepki verdiği ve bunu nasıl yorumladığı da değerlendirilmiştir.

ZELİŞ'İN AŞKI YOLUNDA VERDİĞİ MÜCADELE:

Bu başlık ile Zeliş'in kararlılığı ve sabrının, neye dönüştüğünün incelenmesi amaçlanmıştır. "Zeliş ve Cemal'in Aşkı" başlığında, çiftler arasında yapılan mektuplaşmada, Zeliş'in kararlılığı, toplumsal değerlere karşı mücadelesi ve bu yolda Cemal ile birlikte olma niyetinin öncüllerine dikkat çekilmiştir. Bu bölümde ise, Zeliş'in niyeti ve kararlılığının hangi sınavları verdiğine, toplumda köhneleşmiş değerlerin taşıyıcılarına hangi mesajların gönderildiğine ışık tutulacaktır. Kurguda ilk olarak, Zeliş'in ne istediğini bilen ve kendini ezdirmeyen yapısı, kuyu önünde Yaşar ile yaptığı tartışmada görülmektedir. Yaşar, Zeliş ve Cemal arasındaki yakınlaşmayı fark ettikten sonra kendi içinde bir fırsat kollamaktadır. Bu fırsat kollama, Zeliş'i yalnızca yararlanılması şart olan bir bedensel cisme indirgemıştır. Kuyu başında Zeliş'i kıştırma amacı taşıyan Yaşar'ın hareketlerinde, aynı zamanda korkutma mekanizmasının da devreye girdiği söylenebilir. Yaşar'ın elindeki bıçakla, bir dalı yontarak doğrudan Zeliş'e bakması iki mesaj içermektedir. İlki, cinsel mesaj içeriği ile ilintili olup öteki ise ataerkil yapıda gücü elinde bulunduran erkeğin, kadının herhangi bir zayıflığını görünce ondan yararlanmak isteğinin bir yorumu olarak değerlendirilebilir. Zeliş tarafından terslenen Yaşar'ın, erkek egemen gücün tehdit eden tavrı, "*bilirim ben sana yapacağımı! Bunu yanına komam!*" (Cumalı, 2012: 76) ifadesinden de çıkarılabilir. Öte yandan Zeliş sadece terslemekle kalmaz, aynı zamanda Yaşar'a meydan okur. Bu meydan okumada, kendi istek ve seçimlerinin, yalnızca Zeliş tarafından belirleneceğinin mesajı verilirken, egemen yapının korkutmaları karşısında da sessiz kalınmayacağı, şöyle ifade edilmektedir: "*Ne yaparsın söyle bakalım? A kıpışık gözlü, a şapşal suratlı!. Söyle bakalım ne yaparsın? Bu dünyada erkek kalmadı da, kala kala ben sana mı kaldım? Sen mi benim gözümü korkutacaksın?*" (Cumalı, 2012: 76).

Zeliş'in verdiği bir diğer sınav, kurguya, arkadaş fedaisi olarak dâhil olan Kör Fehmi karşısındadır. Kör Fehmi romanda şu şekilde tanıtılmaktadır:

"Kız kaçırana, efelik taslayana yordakçılık eder, ya kız ya toprak anlaşmazlığı ya da parti çekişmeleri yüzünden birbirlerine hasım olan paralı kimselerin kabadayısı olarak sırasında yanlarında gezer, sırasında döv dediklerini döver, bu yüzden de sık sık içeriye girer çıkar." (Cumalı, 2012: 98)

Kör Fehmi'nin kurgudaki konumu, bir arada yaşayan insanların arasında gelişen sorunların, akıl ve konuşma yoluyla değil de, kavga-dövüş ya da illegal planlar ile kestirip atıldığına işaret etmektedir. Evliliğe ve Zeliş'i elde etme amacına maddi değerler yükleyen Bekir,

Recep'ten de umudu kesince, yine para karşılığı, çözümlü Kör Fehmi'de bulmuştur. Kör Fehmi'nin amacı, türlü yollarla Zeliş'i ikna etmek ve Bekir'e varmasını sağlamaktır. İkna edilemezse eğer, sorun, kız kaçırma ile çözülecektir. Bu durumu öğrenen Cemal ile Zeliş arasındaki mektuplaşma, Zeliş'in ikna edilemeyeceğini, seçimine maddi koşulların etki edemeyeceği ve sevginin, seçiminde tek merkez olduğunu göstermektedir. Zeliş, Cemal'in endişelerini “*benim dünya ahret iki cihanda sevdiğim sizsiniz*” (Cumalı, 2012: 113) diyerek gidermeye çalışırken, öte yandan da “*bana kimse el süremez. Buna inanın ki yüreğiniz rahat etsin. Allah korusun size bir fenalık gelirse bana kimse el süremez. [...] Ben Bekir'den de başkalarından da kendimi bir başıma korurum*” (Cumalı, 2012: 113) diyerek bu yoldaki kararlılığını ve mücadelesini bizlere yansıtmaktadır. Cemal'in durumu, iç konuşmasında, şu şekilde verilmiştir: “*Fakirdi! Bir kuruşu yoktu! Askerliğini yapmamıştı! Nişan düzemez, düğün yapamazdı! Ama âşıktı işte!*” (Cumalı, 2012: 108). Zeliş bu koşulları bile bile Cemal'i tercih etmekte ve seçimini aşktan yana yaptığını göstermektedir. Her niyet, bu kadar açıkken Kör Fehmi'nin amacı da ortadadır. Niyeti, ne yapıp edip Zeliş'i ikna etmektir. Bunun için Sümbül'ü devreye sokmuştur. Bohçacı olan Sümbül, Kör Fehmi'ye göre Zeliş'i ikna edebilecek tek kişidir, Sümbül'ün, bohçanın içinden çıkaracakları ve maddi hayata dair refah içinde yaşamının ne demek olduğunu anlatan birkaç söz, her kadını ikna etmeye yetecek niteliktedir: “*Sümbül yaysın, kızın önüne ipeklilerini! Yaysın renk renk basmalarını, sonra da kız ağzı varırsa olmaz desin! [...] Karı kısmı bunlar! Giyim kuşam, bir de çene girdi mi işin içine gevşerler! Çözerler uçkurlarını.*” (Cumalı, 2012: 129)

Yer verilen alıntıdan, toplumun kadına bakış açısı, o toplumdaki erkeklerin, kadınların dirençlerinin hangi konularda kırıldığına dair fikir edinilebilir. Bir diğer ikna yolu da, Sümbül'ün baktığı bakla falı aracılığıyla. Bu falda Sümbül, Zeliş'in hayatına girecek adamı, maddi zenginlik içerisinde anlatmış ve kişinin kim olabileceği konusunda söyledikleri de Bekir'in fiziksel görünüşünü yansıtmıştır. En hassas olunan inanç konusunda da Zeliş, Cemal'e bağlılığına dair sınavını vermiş ve Sümbül'e pes dedirtmiştir. Zeliş'in, Sümbül'ün kimler tarafından gönderildiği ve niyetlerinin ne olduğu konusunda da çok çabuk farkındalık geliştirdiği görülmektedir. Bu farkındalık, Zeliş'e bir de cevap hakkı doğurmuş, “*Yeter yorulduğun Sümbül kadın' Misafir gibi oturacaksan otur! Oturmazsan hadi geldiğin yere! Üç arşın basmaya satılacak gönül yok bende*” (Cumalı, 2012: 135) diyerek bu olayı düzenleyenlere de Cemal'den başka kimseye, hiçbir nedenle varmayacağını mesajını da vermiştir. Romanın devamında, Kör Fehmi ve Bekir, Zeliş'i kaçırmak için bir plan yaparlar. Zeliş'in kız kardeşinin durumu fark etmesi üzerine, Cemal ve Zeliş başka çarelerinin

olmadığını anlayarak kaçıma karar verirler. Bu kaçış süresince, kimi kez dışarıda yatarlar, kimi kez de aç susuz kalırlar. Bazen tanrı misafiri olarak konuk edilirler, bazen de bir tarlada çalışırlar. Tüm bu süreci bir araya getirildiğinde, iki sevgilinin birbirlerini gerçekten sevdiklerini, hiçbir koşulun onları ayıramadığı görülmektedir. Bir yandan Cemal'in babası hapis yatarken, öte yandan Zeliş, tarla sahibinin oğlu Nuri Bey tarafından sıkıştırılmış, yine de iki sevgili yollarından geri dönmemiştir. Nuri Bey, çiftin kaçan çiftler olduğunu anladıktan sonra, onları ihbar etmiş ve yakalanmalarına neden olmuştur. Cemal ve Zeliş'in yakalanması ve Cemal'in tutuklanması, bir halk türküsü ile verilmiştir: “*Çarşamba yollarında / Kelepçe kollarında*” (Cumalı, 2012: 231). Mahkemede savcı ile konuşmasında Zeliş, yokluklarında, kaçma hikâyelerinin nasıl çarpıtılarak anlatıldığını anlar. Bu yalan beyanların hepsi Kör Fehmi, Bekir ve Yaşar'ın yalancı şahitliği ile oluşturulmuştur. Zeliş olayın aslını anlattıktan sonra, savcı yaş hesabı gereği Cemal'in bir süre hapis yatması gerektiğine dair karar verir. Cemal hapiste iken, Zeliş ve Cemal'in aileleri çevredeki aracılar sayesinde anlaşılırlar. Recep kızını Cemal'e vermeye rıza gösterir. Recep vermese de Zeliş'in bir daha baba evine dönmeyeceği ve Cemalsiz bir yaşam düşlemediği ortadadır. Cemal hapisten çıktıktan sonra evlenen çift, İzmir yolunu tutar. Orada, tütün işleyerek hayatlarını kurma kararı alan sevgililer, herkes gibi gönülleri ile ellerini ve emeklerini birleştirmek istemişler ve karşılıklarına çıkan engellerle de aşkları sayesinde mücadele etmişlerdir. Özellikle, verdiği mücadele ile yöre halkının sevgisini ve saygısını kazanan Zeliş, “*hepimizin başından geçti bunlar*” (Cumalı, 2012: 234) denilerek halkın desteğini almıştır. Roman, Zeliş'in kolunun altındaki küçük bir bohçaya dikkat kesilen anlatıcının yorumu ile şu şekilde sonlandırılmaktadır: “*Öyle şusu olsun, busu olsun, cebinde parası olsun diye beklersen, bu dünyada yalnızlıktan kurtulamazsın! Bir küçük bohça da adam olana yeter derim*” (Cumalı, 2012: 255). Küçük bir bohça ile işaret edilen çiftlerin birbirlerine karşı sevgisi ve inançlarıdır. Tütün ekonomisinin, yöre halkının bakış açılarında geçmişe kıyasla tam tersi yönde değiştirdiği insana değer, sevgi ve saygının, insan yaşamında hangi nedenlerle, hangi mutsuzluklara yol açacağı gösterilmiştir. Karşılıklı sevgi ve değerle, bütün sorunların üstesinden gelineceği, köhneleşmiş değerlere bağlılığın insanları mutlu etmeyeceği ve değişmez kurallar olarak kalmayacağı, Zeliş ve Cemal'in aşkı ve mücadele örnekleri ile yöre halkı tarafından anlaşılmalı ve takdir görmüştür.

SONUÇ:

Değişen üretim biçimi ile Urla insanının, hayata ve birbirlerine olan yaklaşımının farklılaştığı, *Zeliş* adlı romanda Zeliş figürünün aşkı için verdiği mücadelede görülmüştür. Bu mücadelede kadının toplumdaki yeri, özellikle merkez sorun olarak belirlenmiş; ülke genelinde yapılan inkılapların etkisinin bir anda, her şeyi değiştirmesinin mümkün olmadığı saptanmıştır. Herhangi bir konuda yapılan inkılâbın, insanlar üzerinde olumlu etkisinin olabilmesi için, insanların da buna hazır olması gerektiği tespiti yapılabilmektedir. Bu hazırlık aşamasının, gerek bireylerin var olan koşullar karşısındaki mücadelesiyle, gerekse devlet eliyle, bireylerin bilinçlerinin aydınlatılabilmesi için yapılacak olan eğitimsel düzenlemelerle tamamlanabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu konuyla ilgili yeni çalışmalar ise, yukarıda saptanan eksiklikler ve düzenlemeler doğrultusunda, romanlar üzerinden yapılacak yeni okumalarla sağlanabilir.

KAYNAKÇA:

Cumalı, Necati. Zeliş- Tütün Zamanı 1-. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2012.